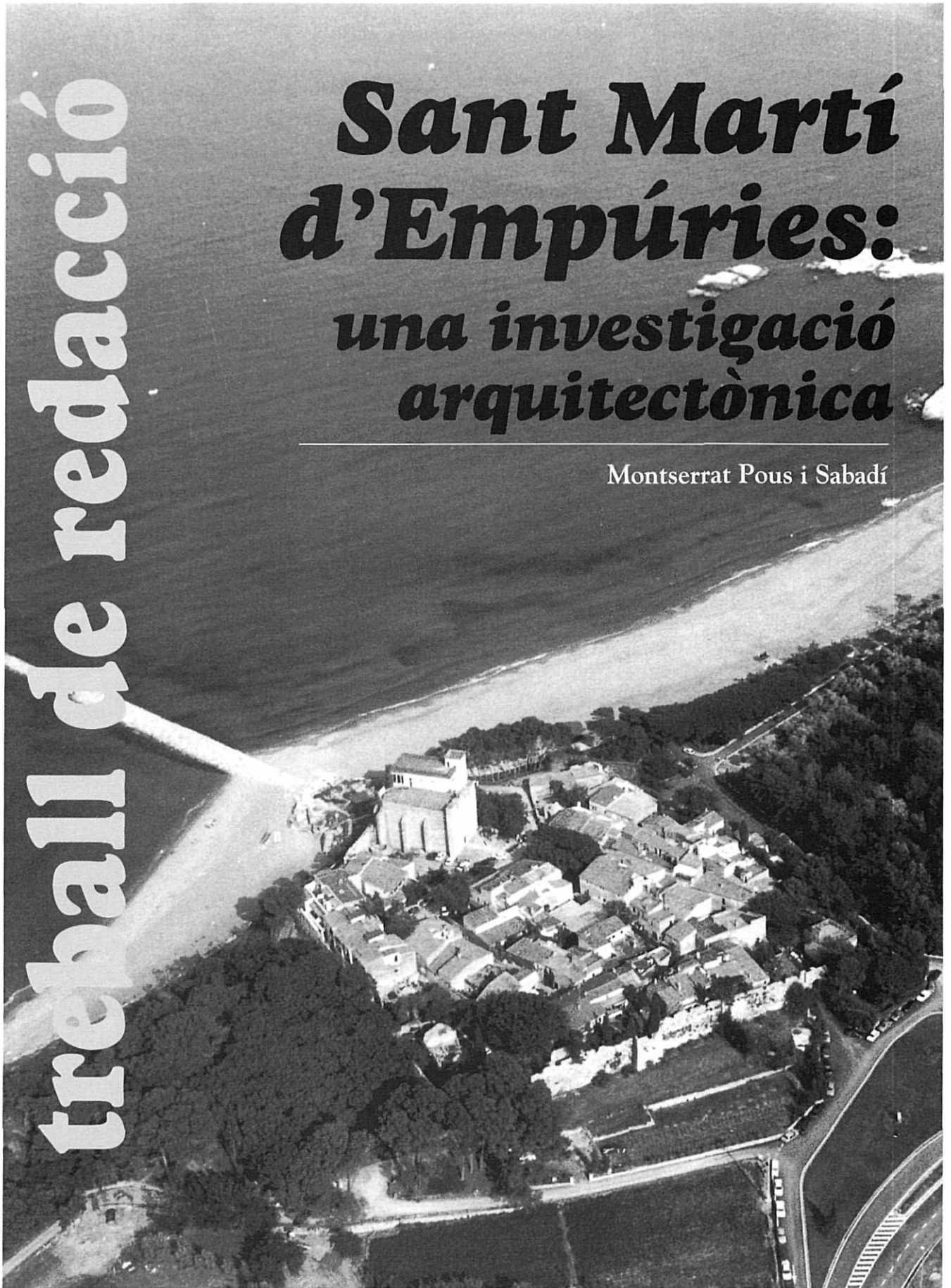

treball de redacció

Sant Martí d'Empúries: una investigació arquitectònica

Montserrat Pous i Sabadí

L'última tècnica aplicada a l'estudi i a les propostes de projectes de l'arquitectura actual és la que va portar S. Kostof des de Berkeley, Estats Units, a Europa. «Rehabilitat vol dir considerar les necessitats noves dels habitants, les actuals, i vol dir fer història: com s'ha creat un poble amb una determinada forma urbana en adaptar-se a unes necessitats de cada moment». En aquest pensament humanista i actual, l'arquitectura s'entén com a escenari d'una activitat humana. Els investigadors que centren la tècnica en aquesta tendència basen les hipòtesis dels seus treballs en l'estudi i la deducció d'una societat des de totes les capes que la componen: els habitants més humils amb les construccions simples de les cases; els governants amb els grans temples i fortificacions per a la defensa; les rutes i vies de circulació que comunicaven amb l'exterior... Es parteix sempre de detalls concrets: d'on s'obté l'aigua, on hi ha situada la llar de foc a les cases, i cap on són encara des les portes dels temples i les entrades de les cases i els castells. «La gent en totes les èpoques de la història necessita dormir, menjar, caminar, passejar, defensar-se, comerciar... L'arquitectura facilita aquesta activitat posant l'escenari físic per al seu desenvolupament. Estudiant la litúrgia s'entén la forma dels temples, estudiant la relació de poder entendrem la forma de defensa... Grans poders polítics s'han expressat a través d'unes formes d'arquitectura».

Un grup del Departament d'Investigació de Projectes de l'Escola Superior d'Arquitectura de la Universitat Politècnica de Catalunya ha portat a terme un estudi en què han aplicat aquesta metodologia d'investigació a Sant Martí d'Empúries,

dins el municipi costaner de l'Escalada. La investigació s'inicià fa cinc anys, a començament del 1988, en un intent de buscar la forma de la ciutadella del renaixement en tot allò que ha quedat d'informació en les actuals formes urbanes de Sant Martí. El director del Departament, Josep Muntañola, i la doctora Magda Saura són les persones que dirigeixen l'estudi.

Els resultats positius del material i les dades existents d'aquest patrimoni geogràfic, trobades per l'equip Magda Saura i Josep Muntañola, fan que la UPC, l'Ajuntament de l'Escalada i l'arquitecte Alfred Fernández de la Reguera decideixin sol·licitar una beca d'investigació a la Fundació d'Estats Units Paul Getty, que accepta rebre la sol·licitud el desembre del 1988. Aquesta beca és concedida el 7 de desembre del 1989 amb un valor de cinc milions de pessetes per un treball d'investigació preparatori per a l'elaboració d'un projecte d'execució.

La Fundació Paul Getty de Califòrnia

La Fundació americana, privada, inverteix en projectes i estudis d'investigació o publicacions de doctorats en idees molt meritòries i excepcionals. Les propostes arribades a Santa Mònica, Califòrnia, des de centres i institucions d'arreu del món són estudiades amb molta cura per un equip de prestigiosos professionals que selecciona les propostes que tenen possibilitat de sol·licitar la subvenció de la beca. Tot seguit, la Fundació es posa en contacte amb l'equip de sol·licitants i comunica les normes que exigeix: la forma de treball, les responsabilitats dels membres de

l'equip, la relació de documents sobre el treball base i els certificats oficials que avalen l'estudi, i també la proposta concreta i específica de l'objectiu final de la investigació.

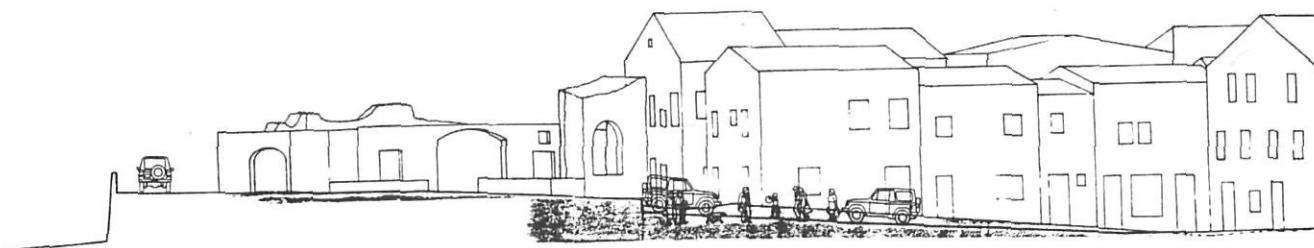
En aquest cas, únic a l'Estat espanyol d'intervenció de la Getty, és recalcada la funció d'estudi d'investigació, no pas de projecte d'execució.

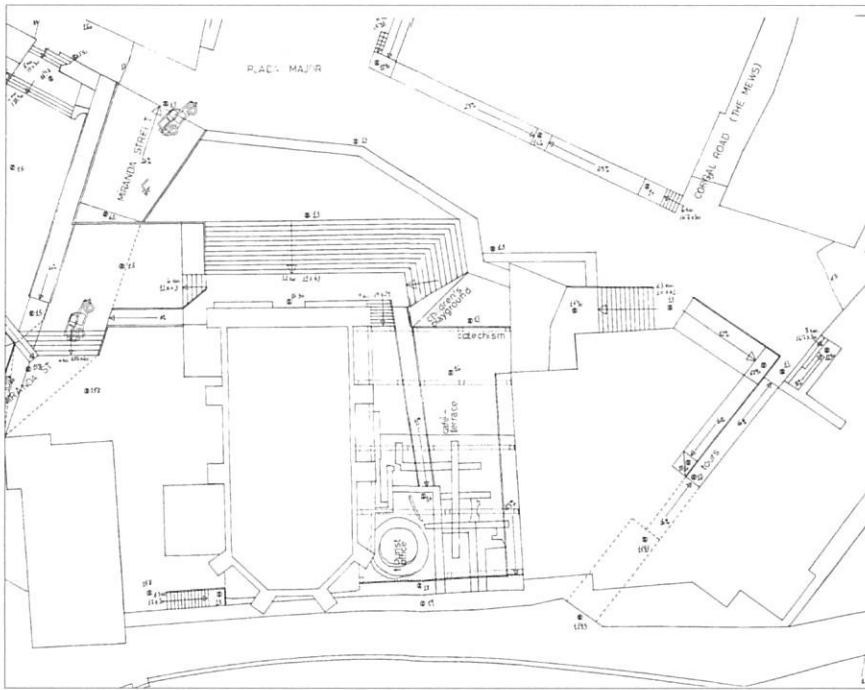
La Fundació Paul Getty visita els llocs on han d'invertir la beca per comprovar la veracitat de les informacions rebudes. En la visita americana a Empúries, el que més va sobtar és la quantitat d'història vivent que conté i conserva el recinte i en general la comarca de l'Empordà. «És un país que ha tingut la sort de no patir una primera ni una segona guerra mundial, i per tant no ha estat destrossat com la resta de països d'Europa».

L'estudi de l'equip Saura-Muntañola

L'equip defineix la forma física del teixit urbà de Sant Martí com a fórmula que s'ha mantingut a través del temps i s'ha anat adaptant a les necessitats. «A Sant Martí d'Empúries es troba informació de les èpoques del procés històric que ha tingut Europa».

Un dels punts concrets tractats és la muralla, que ha anat canviant la seva situació segons la utilitat del moment. Aquesta construcció utilitzada com a defensa per encerclar el nucli d'habitatges d'un poblet ha estat tractada com a eix bàsic per marcar els carrers i les formes urbanes actuals. Cada muralla té un espai lliure per on es mouen els carros de combat i els soldats. Un cop el nucli d'habitatges es fa gran, la muralla és utilitzada per adossar les construccions de les cases noves. Aquest

Es proposa la recuperació de l'escalinata d'entrada a l'església...

espai públic de circulació es mantindrà amb la mateixa funció de via de circulació (carrer). Les torres i les parets que formaven les muralles eren aprofitades per construir els nous habitatges. Els estudiants de la UPC, en el treball de camp, comproven que una de les parets del primer recinte de cases coincideix en mesura amb la gruixària que tenia una muralla. Aquesta forma coincideix amb altres de ciutats històriques d'Europa. Trobant la primera muralla, que és la que dona forma real a l'estructura urbana de Sant Martí, i usant la tècnica d'enllaçar els nous carrers amb les portes de les noves muralles i l'exterior amb l'interior, trobem com les formes van canviant i evolucionant amb el pas dels segles.

«És necessari el coneixement dels esquemes mentals i dels comportaments d'una època. Els arquitectes han treballat sempre d'acord amb el poder polític i han ajudat a posar una base d'ideologia. Per arribar a aquest estudi ha estat necessari un fort coneixement de la història de l'art i del procés arquitectònic no en les seves formes només, sinó també en el seu context».

Els baluards, dels quals només queda el que està al costat del mar,

eren utilitzats com a formes de defensa, i van sorgir amb el canvi d'armes de fletxes a pólvora. Sant Martí tenia quatre baluards, com la majoria de ciutadelles del segle XV. Aquest lloc, origen del municipi escalenc, va patir dos moments forts de conflicte bèl·lic: segle XIV i segle XVII.

Un d'aquests moments es produeix quan el comte d'Empúries vol recuperar el bisbat a Empúries (es coneix que Sant Martí era seu episcopal entre el 516 i el 693), i encarrega la construcció de diverses esglésies a l'arquitecte anglès Renard des Fonoll que estava treballant a Poblet. És l'època en què també sorgeixen Sant Pere de Rodes i Castelló d'Empúries. Per aconseguir l'objectiu s'ha d'enfrontar al bisbe de Girona, i per tant és un moment en què les construccions es dediquen a la defensa.

Els baluards, abans d'aquest estudi dirigit per Magda Saura, no havien estat dibuixats mai en un plànol. La doctora Saura ho aconsegueix aplicant la simetria de la ciutat fortificada que existeix a Itàlia, i que va ser dissenyada per l'arquitecte Francesco de Giorgio. Coincideixen perfectament amb les línies dels carrers, de cases i de divisió de parcel·les i propietats. Per tant, defineixen les cons-

truccions i els espais públics de carrers i places. Aquesta estructura es va escampar per tot Europa.

Del segle XVII es troben senyals a la muralla que correspon a l'avui conegut carrer de la Francesa, que indiquen que aquestes van ser realitzades pel francès Vauban, l'enginyer que treballà pel rei Lluís XIV de França i que és també l'autor de la ciutadella de Roses.

Els edificis tractats són el castell i l'església. L'església va ser reconstruïda a mitjan segle XIV en un estil gòtic català. També és un encàrrec del comte d'Empúries en el seu intent de recuperar el bisbat, i forma part d'una de les construccions que encarregà a l'Empordà.

En l'estudi es proposa recuperar l'escalinata d'entrada a aquesta església que expressa, com en tots els temples, la voluntat d'elevat els déus per sobre dels homes. També es proposa la recuperació del teulat en forma de triangle, amb encavallades de fusta i coure. Aquesta construcció recuperaria les conegudes formes de quadrat i triangle, que sempre van acompanyades.

Les excavacions iniciades pel doctor Almagro a principi dels anys 60, al costat dret de l'església, també són recuperades i utilitzades pels actuals visitants i veïns en aquesta proposta d'investigació de la UPC. Les ruïnes de l'Almagro sorgirien, a l'igual de les escales de l'església, amb el rebaixament de la plaça del poble fins a cota tretze (nivell dels carrers, eliminant el pendent sobtat). Les ruïnes serien tapades amb vidre i il·luminades en l'interior. La proposta de l'equip de la Universitat passa per utilitzar com a local per a possibles activitats socials l'interior, o com a lloc de visita, i com a mirador amb terrassa a la superfície de vidre.

Utilització en l'actualitat

L'estudi d'investigació acaba amb unes propostes en les quals els objectius són la recuperació dels espais públics i lliures, i la utilització pels actuals veïns i visitants de les estructures rehabilitades o reconstruïdes.

...i la utilització pels actuals veïns de les estructures rehabilitades o reconstruïdes.

S'aconsegueix la informació amb una enquesta personal o per carta amb els veïns, per saber les necessitats que creuen primordials i per exposar els objectius de la investigació que s'està realitzant.

La plaça, ja en la recuperació del seu pendent habitual, dóna lloc a l'espai per jugar els nens; les ruïnes de l'Almagro com a lloc de visita o d'activitat social; l'estructura de l'església gòtica recuperada; els jardins en l'actual baluard; la torre de l'església com a centre d'informació municipal i la descongestió de la plaça amb l'ordenació de l'aparcament i les terrasses dels bars.

«El més important és tenir en compte els actuals habitants i les seves necessitats. Cal trobar fórmules d'interès privat en explotació pels propietaris i que permetin conservar i mantenir el patrimoni de manera que en la nostra vida diària hi tingui una funció important. Aquesta interrelació permet i aconseguir un coneixement clar i positiu de la història de cada lloc».

Un document inèdit trobat a París

Un dels descobriments importants de l'equip d'investigació ha estat el del dibuix de Sant Martí d'Empúries datat al final del segle XVII. La troballa, feta per la histo-

riadora i arquitecte Magda Saura a l'arxiu de la Biblioteca Nacional de París, certifica de manera gràfica la forma de nucli dalt del turó i els aiguamolls de la zona. El dibuix va ser encarregat per Jaubert de Passà a un pintor anònim que es va traslladar a Empúries per pintar al natural la zona de l'Empordà. És el testimoni gràfic únic i més proper a la realitat que es té. Aquest dibuix va ser utilitzat per fer un aiguafort per a un llibre publicat el 1822 per J. de Passà, que es conserva a Madrid.

Investigació amb estudi d'impacte ambiental

Una de les característiques més singulars d'Empúries és que hi ha hagut vida continuada des de fa dos mil sis-cents anys. Ha estat un nucli que conserva història i que no ha estat en cap moment deshabitat.

L'estudi ha utilitzat com a base la legislació vigent en les regions i els estats de la Comunitat Europea. Aquesta legislació obliga els autors dels projectes a fer un estudi d'investigació previ —que és el realitzat per l'equip i becat per la Getty— en el qual s'aporten dades d'impacte ambiental. L'equip disposava de la col·laboració d'un biòleg, que va proporcionar l'estudi de la vegetació i el terreny de la zona i la funció que

havia tingut en el transcurs de les diferents etapes de la història. «La vegetació va ser plantada per Puig i Cadafalch o la poetessa Víctor Català amb esperit noucentista. La vegetació és una dada més en el coneixement d'una forma de fer i de viure. Comporta fer una determinada construcció amb una determinada densitat d'habitatges». També dins l'equip hi ha un especialista en patologia de les pedres que aporta la informació del seu estat i, per tant, la necessitat o no d'actuar amb urgència per salvaguardar les construccions. «La vegetació posada a la muralla ha conservat durant tots aquests anys la pedra, i l'ha preservat del salobre corrosiu del mar».

Montserrat Pous i Sabadí
és periodista.

NOTA

Les citacions textuales pertanyen als membres de l'equip de la UPC en relació amb cada tema tractat, menys les de la Fundació Paul Getty, que van ser expressades pels membres que es van traslladar a l'Escala (J. Sanday i M. Mac).